

خرید و فروش بازی‌های رایانه‌ای آسیب‌زا، حرام است

اختصاصی شبکه اجتهاد: تصور عمومی بسیاری از اهالی فرهنگ، آسیب‌زا بودن تمام یا حداقل بخشی از بازی‌های رایانه‌ای برای کاربران است. درستی یا نادرستی این تصور، در خلال مطالب این مجله مورد بحث قرار می‌گیرد. موضوع مهم این است که بفرض ضررسان بودن یک بازی رایانه‌ای، آیا قاعده لاضرر شامل آن شده و آثار ترتب آن، مانند بطلان خرید و فروش و... واقع می‌شود یا خیر؟ حجت‌الاسلام مرتضی جوادی آملی، علاوه بر مدیریت مؤسسه اسراء، از اساتید فقه حوزه علمیه قم است. با او در این رابطه هم‌سخن شدیم. او تأکید داشت که در موضوعاتی همچون بازی‌های رایانه‌ای، تنها باید به‌صورت علمی و بر اساس فقه جواهری سخن گفت.

ملاک قاعده لاضرر چیست و آیا شامل ضررهای روحی و روانی هم می‌شود؟

در شریعت مقدس اسلام، احکام تابع عناوین بوده و عناوین هم در شرع مقدس اسلام کاملاً روشن هستند. یکی از این عناوین، موضوع کتب ضلال است؛ یعنی کتاب‌هایی که گمراه‌کننده بوده و انحراف فکری و ذهنی ایجاد می‌کنند. این کتب در فقه حرام شمرده شده و قابل استفاده نیستند. در خصوص نوعی از بازی‌های رایانه‌ای که ضرر رسان هستند، عنوان اضرار و ضرر به نفس مطرح هست. البته تشخیص این معنا به عهده کارشناسان متدین است. تأکید می‌کنم که باید این دو ویژگی را داشته باشند؛ یعنی هم کارشناس باشند و هم متدین. در ابتدا یک کارشناس روانشناسی،

باید موضوع ضرر به نفس و اختلالات روحی و روانی ناشی از بازی‌های رایانه‌ای را تعیین کند و در بررسی این موضوع، انگیزه‌های غیر کارشناسی مثل اغراض اجتماعی، سیاسی و امثال آن مطرح نباشد. در این صورت، بر اساس نظر کارشناسی ارائه شده، می‌توان به‌عنوان یک امر فرعی با توجه به این‌که عنوان ضرر وجود دارد؛ استفاده از این بازی‌ها را حرام و نامشروع اعلام کرد.

نکته دیگری که در فقه اجتماعی باید به آن پرداخت، تفاوت‌های فردی است؛ به این معنی که ممکن است بازی خاصی، برای یک نفر اضرار به نفس بوده و موجب اختلالات روحی و روانی شود، ولی برای فرد دیگری، چنین اثری نداشته باشد. وقتی حکمی فقهی از طرف حکومت برای جامعه و اجتماع صادر می‌شود و در سطح کلان جامعه مطرح می‌شود، نمی‌توان فقط به موضوع اضرار شخصی اکتفا کرد. اطلاق حکم اضرار شخصی که ممکن است شامل همه افراد جامعه نشود، در سطح کلان جامعه قابل انجام نیست و نمی‌توان بازی‌های رایانه‌ای را به‌عنوان یک امر ضار به نفس تلقی کرده و حکم به حرمت آن داد. به نظر من، بر اساس نظر کارشناسان متعهد و حاذق و با در نظر گرفتن تفاوت‌های فردی، می‌توان برخی بازی‌ها را غیرمجاز اعلام کرد.

نکته دیگری که باید مطرح شود این است که موضوعات اجتماعی را می‌توان در حوزه‌های مختلفی مثل فقه، اخلاق، حقوق و... مطرح کرد. اگر بتوانیم فضای اخلاقی جامعه را ارتقا داده و با معیارهای اخلاقی، مشکلات جامعه را حل کنیم، شاید نیازی به این‌گونه بحث‌های فقهی نباشد. البته احکام فقهی هم جایگاه خود را داشته و باید مشخص و روشن باشد، ولی همیشه نباید برای حل یک مشکل به احکام شرعی متوسل شد. توصیه من این است که کارشناسان و روان‌شناسان این حوزه و معلمان اخلاق با جدیت وارد صحنه شوند و آثار سوء و نتایج نامطلوب برخی از این بازی‌های رایانه‌ای و اثر مخرب آن‌ها در روح و روان جوانان را مطرح نمایند. چه‌بسا روشن شدن این اثرات مخرب، جامعه را هشیار کرده و مانع استفاده عمومی از این بازی‌ها شود.

معتقدم اگر سطح آگاهی جامعه بالا رفته و معیارهای اخلاقی در میان مردم، فراگیر شود، قطعاً افراد به سمت چنین بازی‌های مخرب و آسیب‌رسانی نخواهند رفت. در نهایت باید مسأله اضرار به نفس را هم به‌عنوان یک نظر فقهی و کمک‌کننده در نظر گرفت.

آیا می‌توان با تمسک به قاعده لاضرر، استفاده از برخی بازی‌های رایانه‌ای که فرد را در درازمدت متحمل آسیب‌های جسمی و روحی می‌کند، حرام دانست؟

همان‌طور که گفتم، ابتدا باید کارشناسان متعهد و حاذق، با نگرش اجتماعی و با توجه به مباحث اخلاقی و حقوقی، اثرات این بازی‌ها را بررسی کنند. در این بررسی، نباید انگیزه‌های اقتصادی، منافع سیاسی و امثال آن دخالت داشته باشد. اگر در نهایت کارشناس به این نتیجه برسد که انجام این بازی‌ها ضررهای روحی و روانی به دنبال دارد، دیگر قابل استفاده و مجاز نیست.

این نکته که می‌فرمایید نسبت به احراز موضوع است اما سؤال درباره حکم ضرر است که به استظهار ما از دلیل لاضرر برمی‌گردد؟

اگر انجام این بازی‌ها، باعث ضرر شود، طبعاً در اسلام نفی شده است؛ چه حکم تکلیفی باشد و چه حکم وضعی. این مسئله مسلم است که اسلام ضرر به شخص و اضرار به شخص را در هیچ حالتی نمی‌پذیرد اما بحث این است که دامنه اضرار و ضرر تا کجاست؟ همان‌طور که می‌دانید، برخی از فقها معتقدند که حکم اضرار در شرع، فقط مربوط به اموری در حد قتل نفس یا قطع جوارح می‌باشد و اموری مثل بازی‌های مخرب رایانه‌ای را مصداق این حکم نمی‌دانند؛ یعنی این موضوعات، تخصصاً از بحث خارج هستند؛ زیرا کلاً قاعده لاضرر قابل تخصیص نیست.

بنابراین بسته به نوع دیدگاهی که فقها دارند، ممکن است آثار سوء اجتماعی یا مسائل حقوق اجتماعی را مدنظر قرار داده و دامنه اضرار یا ضرر را در این‌گونه مسائل هم ببینند و ممکن است قاعده اضرار را فقط به موارد قتل و قطع عضو اطلاق کرده و درباره بازی‌های رایانه‌ای چنین حکمی را جایز ندانند.

با توجه به مبنایی مثل مرحوم خوئی که حرمت اضرار به نفس را تنها در صورت قتل یا قطع عضو رئیسه می‌داند، آیا می‌توان استفاده از بازی‌های آسیب‌زا به روح و روان را نفی نمود؟

همان‌طور که عرض کردم، این موضوع بستگی به دیدگاه و بینش فقیه دارد. اگر کسی در حوزه مباحث اجتماعی ورود کند و حقوق انسان و جامعه را هم در نظر بگیرد، قطعاً از قاعده اضرار به نفس یا ضرر به نفس، استفاده کرده و همان حکمی را که در بحث قتل و قطع اعضاء می‌دهد، در این‌گونه مسائل هم در نظر می‌گیرد.

اما اگر فقیهی اجتماعی نیندیشد و به نگرش‌های حقوقی اهمیت ندهد، حکم لاضرر را به موارد قتل یا قطع عضو، محدود می‌کند. به نظر می‌رسد برای حل مواردی از این دست، بهتر است فقه اجتماع و حقوق اجتماعی را مدنظر قرار دهیم، در این صورت مواردی فراتر از حد قتل و قطع هم در حوزه این قاعده قرار گرفته و با حکم شرع بهتر می‌توان از چنین آسیب‌هایی جلوگیری کرد.

به نظر شما اگر ظهور لاضرر را نفی حکم ضرری بدانیم، آیا خرید و فروش بازی‌های آسیب‌زا در این صورت نیز باطل می‌شود؟ چراکه حکم جواز بیع در این صورت نفی‌شده و باطل خواهد بود؟

بر طبق قاعده و گزاره فقهی «ان الله اذا حرم شيئاً، حرم ثمنه»، ابتدا باید مشخص شود که انجام این بازی‌ها موجب ضرر است. اگر این امر آسیب‌زا، از ناحیه اسلام هم حرام شمرده شود، طبعاً هر نوع اقدام مالی در خصوص آن موجب حرمت خواهد بود. منظور از اقدام مالی، خرید و فروش، تبادل کالا، ترانزیت کالا و هر موردی است که در ارتباط با آن مطرح می‌شود. در این صورت، حکم خمر را پیدا می‌کند؛ یعنی اگر حرام شد، ثمن آن و هر نوع کاری در ارتباط با آن مثل؛ انبارداری، ترابری و توزیع در شبکه حرمت دارد. پس در ابتدا باید ثابت کنیم که انجام این بازی، ضرر دارد و ثانیاً این ضرر در حدی است که از نظر شرعی حرام شمرده شده است. در چنین فضایی قطعاً بر اساس قاعده «ان الله اذا حرم شيئاً حرم ثمنه»، منافع مادی این بازی هم حرام خواهد شد.

اگر ظهور «لا» را در حدیث لاضرر، نهی بدانیم، معنای روایت این می‌شود که ضرر به غیر رساندن حرام است والا ما در شرع احکام ضرری داریم، مثل زکات و خمس و جهاد، حال در این فرض تنها برای سازنده بازی و یا فروشنده بازی، آسیب‌زا و مضر و حرام خواهد بود، نه آن شخصی که بازی می‌کند. این گزاره صحیح است؟

بخش اول فرمایش شما، قابل قبول نیست؛ زیرا شرع مقدس، همان‌گونه که می‌فرماید حکم ضرری نیست یا ضرر جعل نشده است، همان شرع مقدس می‌گوید خمس و زکات واجب است؛ بنابراین همان شرع این موارد را ضرر و یا اضرار نمی‌داند. این احکام، در حقیقت در جهت اصلاح و تکمیل انسان هستند. در مواردی مثل زکات، بارها گفته شده است که زکات باعث رشد و نمو می‌شود. همان‌طور که در هرس یک درخت، ظاهراً برخی از شاخه‌ها زده شده و جدا می‌شود، اما در نهایت باعث رشد و بالندگی درخت می‌گردد. مواردی مثل خمس و زکات هم باعث طهارت و بالندگی فرد می‌شود. «خذ من اموالهم صدقه يطهرهم» که خود این صدقه موجب طهارت نفس هست؛ بنابراین بخش اول سخن شما پذیرفته نیست؛ یعنی نباید احکامی را که از ناحیه اسلام آمده است، به‌صرف ظاهر آن احکام، به‌عنوان ضرر تلقی کنیم. ضرر آن زمانی است که موضوع توسط شرع مقدس تعیین نشده باشد، درحالی‌که این‌گونه از موضوعات مشخص شده و قطعاً ضرر نیست. اتفاقاً آیت‌الله جوادی آملی در بحث حقوق بشر می‌گویند: ما موادی داریم، مبانی و منبعی هم داریم. قاعده لاضرر یک مبناست اما منبع آن‌که چه چیزی ضرر هست و چه چیزی ضرر نیست را شرع مقدس تعیین می‌کند. نمی‌توان گفت دادن خمس و زکات یا امثال آن، ضرر است. همان‌طور که احکامی مثل قصاص، دیات، جراحات و امثال آن‌هم در ظاهر ضرر یا اضرار هستند. بر اساس شرع مقدس، موارد ضرر را فقط باید از منبع وحیانی دریافت کرد.

تفاوتی در کلام شما دیده می‌شود؛ ابتدا فرمودید مرجع در تشخیص ضرر، عرف متخصص است، حال می‌فرمایید شرع است.

در برخی موارد، شرع مقدس اظهارنظر نکرده و امر را به کارشناس سپرده است، در این صورت مرجع تشخیص، کارشناسی متخصص است، ولی مواردی وجود دارد که شرع میزان و معیار را مشخص کرده و آن‌ها را جزء منافع و مصالح بشری دانسته است.

حتی در مواردی که شرع مقدس، مستقیماً اظهارنظر نکرده، حکم فقهی و دستور عمومی شرع، مراجعه به عرف است؛ بنابراین حتی استفاده از نظر کارشناس هم با نظر شرع صورت می‌گیرد.

یعنی می‌خواهید بفرمایید این موارد تخصیص از قاعده لاضرر است؟

نه. این موارد تخصصاً خارج بوده و لاضرر نیست، ولی بر اساس این‌که احکام تابع مصالح و مفاسد هستند، همه این موارد بر اساس مصالح و مفاسد تعیین می‌شوند. اگر موردی را شرع مشخص نکرد و به عرف ارجاع نمود، کارشناس متعهد و متخصص وارد شده و مؤمنانه اظهارنظر می‌کند. مثلاً در خصوص کتاب ضلال، شرع مشخص کرده که اگر کتابی انسان را به کفر و شرک و الحاد تشویق کند، این کتاب ضال هست و استفاده از آن موجب ضرر خواهد بود. درباره بازی‌های رایانه‌ای هم اگر از جانب شرع، ضرر تشخیص داده نشده و از جانب کارشناس هم به‌عنوان ضرر یا اضرار شناخته نشود، استفاده از آن‌ها مجاز بوده و اشکالی ندارد، ولی اگر انجام این بازی‌ها، ضرر تشخیص داده شد، حکم آن مانند حکم خمر می‌شود که اگر کسی یک حبه انگوری را در زمین بکارد با این انگیزه که درخت انگور شده و بعد به شراب تبدیل شود، کشت آن دانه انگور هم حرام است. درباره بازی‌های رایانه‌ای مخرب، هم ساخت بازی و تبلیغ آن و هم خرید و فروش یا بازی با آن، حرام شمرده می‌شود.

یعنی بنا بر تمام مبانی چه نفی حکم ضرری باشد، چه اضرار به غیر باشد، چه اضرار به نفس حرام باشد یا نباشد و یا امتنانی باشد یا نباشد، حرمت فقه بازی‌های آسیب‌زا ثابت است؟

بله. البته در فضاهای سیاسی و اجتماعی امروز، این احکام بد برداشت می‌شوند؛ بنابراین مجدد تأکید می‌کنم که هیچ انگیزه‌ای غیر از انگیزه شناخت این بازی‌ها، به‌عنوان ضرر از سوی کارشناس حاذق، متخصص و متعهد مطرح نباشد. متأسفانه، بسیاری از مسائلی که امروز در عرصه‌های مجازی گفته شده یا توسط اپراتورها مطرح می‌شود، انگیزه‌های اقتصادی و سیاسی دارند. درخواست من این است که در بررسی این موضوعات، تنها جنبه فقهی در نظر گرفته شود.

بازی
(/HTTP://MAG.IJTIHADNET.IR/TAG/%D8%A8%D8%A7%D8%B2%DB%8C)

بازی
فقہ
HTTP://MAG.IJTIHADNET.IR/TAG/%D9%81%D9%82%D9%87-
(/D9%88-%D8%A8%D8%A7%D8%B2%DB%8C

بازی
فقہ
ای
رایانه
های
HTTP://MAG.IJTIHADNET.IR/TAG/%D9%81%D9%82%D9%87-
%D9%88-%D8%A8%D8%A7%D8%B2%DB%8C-
%D9%87%D8%A7%DB%8C-
%D8%B1%D8%A7%DB%8C%D8%A7%D9%86%D9%87-
(/D8%A7%DB%8C

قاعده
لاضرر
بازی
های
رایانه
MAG.IJTIHADNET.IR/TAG/%D9%82%D8%A7%D8%B9%D8%AF%D9%87-
%D9%84%D8%A7%D8%B6%D8%B1%D8%B1-%D9%88-
%D8%A8%D8%A7%D8%B2%DB%8C-%D9%87%D8%A7%DB%8C-
(/D8%B1%D8%A7%DB%8C%D8%A7%D9%86%D9%87-%D8%A7%DB%8C

مرتبزی
جوادی
TAG.IJTIHADNET.IR/TAG/%D9%85%D8%B1%D8%AA%D8%B6%DB%8C-
%D8%AC%D9%88%D8%A7%D8%AF%DB%8C-
(/D8%A2%D9%85%D9%84%DB%8C

مجله الکترونیکی | اداره کل آموزش |

شبکه اجتهاد | دفتر تبلیغات اسلامی خراسان رضوی

- [\(/http://google.com\)](http://google.com)
- [\(/http://twitter.com\)](http://twitter.com)
- [\(/http://facebook.com\)](http://facebook.com)
- [\(/http://pinterest.com\)](http://pinterest.com)
- [\(/http://dribbble.com\)](http://dribbble.com)
- [\(/http://linkedin.com\)](http://linkedin.com)
- [\(/http://rss.com\)](http://rss.com)